

Сяргей Грышкевіч

...той, хто яшчэ жартуе, найперш з сябе,
ня страціў надзею на лепшае, а значыць,
калі-небудзь абавязкова стане жыць

нармальна...

Несуцяшальны дыягназ, альбо У пошуках страчанай радзімы

Штрыхі да творчага партрэта Юры Станкевіча

Творчасць Ю.Станкевіча прымаюць ня ўсе. У сэнсе: як можна любіць прозу пісьменьніка з ужо трывалым у пэўных чытацкіх колах “дыягназам” – “чарнушнік”, які з “маніякальнай” асалодай і зайздроснай паслядоўнасцю “закопвае” мараль і гуманізм, ня бачыць ніякіх аптымістычных перспектываў для далейшага існавання чалавецтва, ня кажучы ўжо пра асобных прадстаўнікоў роду homo sapiens? Але кожны аўтар мае права на ўласнае бачаньне сьвету і акаляючай яго рэчаіснасьці, бо ўсякі негатыў ці пазітыў маюць у сваёй аснове першапрычыну, ад якой і варта адштурхоўвацца пры аб’ектыўным разглядзе мастацкага твору.

На сёньняшні дзень Ю.Станкевіч фактычна адзіны ў сучаснай беларускай літаратуры пісьменьнік, які, не баючыся вострых тэмаў, імкнецца зрабіць яе чыгэльна-масавай, пазбавіўшыся класічна-састарэлай “вясковасьці”, традыцыйнай апалітычнасьці і кан’юнктурнай зададзенасьці. Зразумела, што

творчая методыка аўтара ў паказе непрывабнасцяў жыцця далёка не адназначная і вельмі часта выклікае палеміку, становячыся аб'ектам не заўсёды апраўданых папрокаў і абвінавачванняў. Лічу: падобная скандальнасць і нават пэўная варожасць вакол асобы пісьменьніка і ў адносінах да яго “змрочных опусаў” толькі дадаюць цікавасці да іх і зьяўляюцца відавочнай рэкламай для далейшай “раскруткі” аўтара.

За эвалюцыйнай творчасці Ю.Станкевіча сачыць прыемна. Яго прозу пазнаеш адразу. Як адразу і вызначаеш яе ідэйны настрой. Гэта філасофска-змрачнатая спроба асэнсавання рэчаіснасці. Мінулай і сённяшняй. У залежнасці ад мастацкай задачы. Зьліццё часавых планаў адчуваеш інтуітыўна. І яно заўсёды набывае сумна фінальную перспектыву. Пацвярджэнем таму – кнігі пісьменьніка: “Луп” (1989), “Анёлы на бальшаку” (1993), “Армагедон – 1895” (2000), “Любіць ноч – права пацукоў” (2000), “Сатырыкон” (2003) і “Апладнёны ёлупа” (2005). У гэтым артыкуле мы зьвернем увагу на аповесці і раманы, напісаныя празаікам за апошнюю “пяцігодку” і зьмешчаныя пераважна ў апошняй па часе выдання кнізе. Выбар твораў абумоўлены іх важным і актуальным палітычным гучаннем у сучасных рэаліях. Акрамя таго, проза Ю.Станкевіча апошніх гадоў дазваляе зірнуць на ягоную мастацкую манеру ў новым ракурсе, які высвечвае розныя грані пісьменьніцкага таленту, даючы магчымасць найбольш поўна ўявіць творчы партрэт цікавага і адметнага літаратара.

Зьнішчаючы ідалаў

Аповесць “Апладнёны ёлупа” (2003) – гэта мастацкі дакумент быцця народу, праз асобу галоўнага персанажу аўтар даследуе яго духоўны пульс, гістарычную сьвядомасць. Таму зусім заканамерна, што такія паняцці, як “чалавек і гісторыя”, “чалавек і сістэма”, набываюць тут першаснае значэнне. У кароткай, як заўжды, форме пісьменьнік здолеў закрануць актуальныя праблемы Часу.

Для сюжэту аповесці Ю.Станкевіч узяў цікавы факт з нашага савецкага мінулага. Як вядома, у канцы 30-х гадоў XX стагоддзя побач з Масквой меркавалася ўзвесьці грандыёзны гмах з велічнай фігурай Правадыра наверх. Задума па тым часе была адыёзная і, зразумела, цяжка ажыццявімая. Тым ня менш будоўля пачалася – для рамантычных будаўнікоў камунізму няма нічога непераадольнага. Але потым карэкціроўку ўнесла вайна. Каб не яна (хто ведае?), можа б, і сёння гэты сімвал савецкай пампэзнасці ўзвышаўся над расейскім мегаполісам.

Крыху пра змест твору. Восенню 193... году на *“тэрыторыю гіганцкай будаўнічай пляцоўкі”* ўехала нкусаўская “хуткая дапамога”. За *“надрыўную дзейнасць”* быў арыштаваны інжынер-канструктар па металакаркасах Марк Ласкоў, беларус, з сям’і “ворага народу”. На яго месца хутка прыязджае маладая жанчына, якая ў вагончыку свайго папярэдніка знаходзіць ягоны дзёньнік. Ён і становіцца прадметам увагі чытача. Такім чынам, ацэнку падзеям тагачаснага абсурду дае, так бы мовіць, незалежны эксперт.

Марка разумее, што дзяржаве не патрэбныя людзі, якія ўмеюць самастойна думаць, яна будзеца на сьляпым, фанатычным падпарадкаваньні нейкай звышрэальнай ідэі-фікс, сутнасьць якой выпрабавуецца вядомым лозунгам: “Здай пяць разумных і можаш быць свабодным”. Як бачым, быць разумным нявыгадна...

Ю.Станкевічу ўдалося некалькімі штрыхамі абмаляваць “філасофію” той эпохі: *“Неяк незаўважна паўсюдна надыйшоў усё зусім варты жэлю час – час баязьліўцаў, зайздроснікаў, стукачоў і паклёпнікаў, і людзі навокал існавалі варты жэлю: баязьлівыя і драбязлівыя – можна было толькі са скрухай гадаць, якое патомства яны дадуць на будучыню, і чаго яна будзе вартая, тая будучыня, пасля засьмечваньня навакольна такімі вась прабывальнікамі. Гэта быў час адзіноты... час амярцьвення*

людзей і адпаведнага станаўленьня ёлупаў”. А яны ўзвышаліся паўсюль, гранітныя, мармуровыя, бронзавыя. Сапраўдныя ж паганскія ідалы “*гнілі і прэлі ў балотах*”. Але яны нашмат саступалі новым...

Марка памятае каменнага ёлупа, знойдзенага некалі паблізу ягонай вёскі. Сцэна сустрэчы з ім мае сімвалічнае значэнне. Менавіта тады герой зразумеў, што пад гранітнай абалонкай можа цепліцца... жыццё. Так, людзі самі “апладняюць” іх, сваёй наіўнай верай адухаўляюць камень, надаюць яму магічныя сілы, і ёлуп, атрымліваючы магутную энергетыку чалавечай пакоры і прыніжанасці, пачынае валадарыць іх розумам, рэшткамі здаровай сьвядомасці. Усьвядоміўшы гэта, Марка прыйшоў у жах. Апладнёныя ёлупы робяць з людзей замбаваны натоўп. І вырвацца з яго могуць толькі такія, як ён. Аднак у гэтым выпадку ім наканавана адзіноца, адчуваньне пустаты вакол сябе, а ў той сістэме, дзе жыў Марка, – яшчэ і сьмерць.

Аўтар рашуча паўстае супраць любых ідалаў, бо нават ненаўмыснае іх стварэнне, а тым больш – наданне ім уяўнай велічы, духоўнай сілы гіпнозу, абарочваецца супраць чалавека, робіць з яго служку-выканаўцу пачварных ідэяў-фантомаў. І гісторыя, упэўнівае сваім творам Ю.Станкевіч, яскравае таму пацывярджэнне. Асабліва тая, нядаўняя, якая, як заўсёды, нікога нічому ня вучыць.

Праз усю аповесьць скразной лініяй праходзіць нямоё пытаньне: “Дык хто ж робіць гісторыю?” Апладнёныя людской верай ёлупы, а можа, іх двайнікі ў чалавечым абліччы? Ці народ, які сам іх стварае, а пасыля ім верыць і баіцца іхняга гневу? Доўгая паўза...

Адметна, што ўвесь дзяржаўны абсурд падаецца вачыма звычайнага чалавека, які разабраўся, што да чаго, і моўчкі здэкеуецца з грандыёзнай ідэі. Ён вырашае абрынуць узведзенага ў будучым ёлупа ўніз, паказаўшы тым самым сілу звычайнага “вініцка” сістэмы. З гэтай мэтай Марка паціху ўносіць праўкі ў чарцяжы...

Паколькі Ю.Станкевіч увёў у кампазіцыю аповесці дзённік, відавочна, што разам з сур’ёзнымі думкамі будуць суседнічаць чыста бытавыя, інтымнага, так бы мовіць, плану. І гэта натуральна. Аўтар умее апісаць працэс каханьня. Але загваздка ў тым, што часты паўтор інтымных сцэнаў, апісаньне механізму сексу адцягвае ўвагу чытача ад асноўнай, прычым даволі маштабнай, праблемы. Верагодна, нехта са мною не пагодзіцца. Але Станкевічаў выраз “*і я выліўся ў яе*”, неаднаразова выяўлены ў творы, моцна засеў у галаве. І “глушыць” сур’ёзнасьць узнятых пытаньняў. Магчыма, гэта зроблена сьвядома, магчыма, так і павінна быць, бо нішто чалавечае, як вядома, нам не чужое, – я ня ведаю. Падкрэсьлю: гэта ўражаньне чытача, а ня крытыка. Не хацелася б, каб у першага ў галаве толькі і засталіся гэтыя неаднаразовыя ўліваньні: “*Хвіліны праз тры я, здрыгаючыся, бурна выліўся ў яе*”;

“Мы ляжалі голяы на ложку... Клаўдзія закінула на мяне сваю доўгую нагу, потым села, ашчаперыўшы мае сьцёгны і сьціснуўшы зубамі вялікі палец маёй левай рукі, які пачала смактаць... урэшце яна ўся затрымцела, ловячы аргазм, вочы яе зьлёгка прыжмурыліся і заслаліся пажадлівай павалокай, я неўзабаве зноў выліўся ў яе...”;

“...у свае “крытычныя” дні яна з задавальненьнем ужывае аральны кантакт...”;

“Ногі яе рассунуліся, я перамясьціўся паміж іх і ўвайшоў у яе. Праз некалькі хвілінаў яна сутаргава затрымцела ў маіх абдымках, а пасыля мы зьмянілі позу...”;

“...Клаўдзія павярнулася сьпінай і падкурчыла калені да жывата, і я ўвайшоў у яе вільготную гарачыню... я ніяк ня мог спыніцца... яна часта мяняла позы, і ўрэшце спынілася на аральным варьянце – я так і выліўся ў яе” і г.д.

У-у-х! Добра, што хоць ужо ня бурна, я больш ня вытрымаў бы такой празьмернасьці...

А давайце ўгадаем сцэну ля Маўзалею, калі Марку нясьцёрпна захацелася авалодаць маладой дзяўчынай. Жаданьне цалкам зразумелае і нармальнае. Але ці можна пры гэтым “*знаходзіцца ў стане эрэкцыі*”, нібы нагадваючы сабою самі ве-

даеце што? Вядома, што эрэкция (даруйце за натуралістычныя дэталі) – павелічэнне канкрэтнага (і толькі яго!) органу ў мужчыны ў стане сексуальнай узбуджанасці...

Але пакінем прыдзіркі за кадрам. Факт той, што аповесць з яе гісторыка-філасофскай акцэнтацыяй атрымалася. Думаю, пэўную ролю тут адыграла і прадуманая кампазіцыя: падзел на кароткія часткі, што паскарае дынаміку чытаньня. І калі б не прывязанасць твора да канкрэтнага часу і канкрэтнай краіны, аповесць Ю.Станкевіча можна было б аднесці да ліку антыутопіяў (узгадаем творы Дж.Оруэла “1984”, А.Адамовіча “Апошняя пастараль” і інш.).

Неабходнае “рэзюме”. Паводле аўтара, падзеньне краіны пачынаецца тады, калі ня ўлічваць вопыт мінулага, руйнаваць храмы, “апладняць” невядома што... Таму і зьвяртаецца пісьменьнік да чытача эпіграфам, узятым з твора любімага лацінаамерыканца Карласа Кастанэды: *“Бог награджае нам ужо шмат стагоддзяў запар, але гэта нічога не змяняе”*.

Улічым гэта?..

Чаму маўчыць космас?

Беларускай літаратуры заўсёды бракавала фантастычных твораў. Быў, праўда, сацрэалізм з яго падагнанымі пад агульную схему штучнымі персанажамі ды іх учынкамі, але такіх мастацкіх рэчаў, што нараджаліся, скажам, у тых жа Г.Уэлса, С.Лема, О.Хакслі, С.Кінга, братаў Стругацкіх, знайсці немагчыма – проста няма з чым параўноўваць.

Нельга сказаць, быццам айчынныя літаратары цалкам ігнаруюць падобны жанр. Успомнім “Фантамабіль прафесара Цылякоўскага”(1954), напісаны Я.Маўрам, яшчэ адзінкавыя спробы – і ўсё. Вопыт фантастычнага жанру адсутнічае. Думаецца, звязана гэта з тым, што падобныя творы ўзяць, так бы мовіць, са столі нельга. Адной пісьменьніцкай фантазіі тут малавата. Каб твор загучаў праўдзіва і пераканаўча, патрэбна навуковая падрыхтоўка, начытанасць, бо, пагадзіцеся, на выдумляць можна чаго заўгодна. Але ці ня будзе яно ісыці ўразрэз з хіміяй, астрафізікай, біялогіяй?..

“Даніну павагі” падобным творам аддае і Ю.Станкевіч, мастацкая фантазія якога не абмяжоўваецца толькі зямнымі рэаліямі, сягаючы ў невядомую Вечнасць. У навукова-фантастычным рамане “Пятая цэнтурыя, трыццаць другі катрэн” (2003). Адчуваецца сур’ёзнае пранікненне ў абраную тэму, спроба абагуліць назапашаны чалавецтвам вопыт, зьвесці навуковыя гіпотэзы разам. Магчыма, той-сёй адразу скрывіцца: маўляў, перадыху ўжо няма ад розных “х-файлаў”, “людзей у чорным”, “матрыц” і г.д., глупства ўсё тое – і баста!

Безумоўна, у падобных твораў свой (спецыфічны) чытач, як у спажываюць бульварных кніжак і бясконцых “мыльных” серыялаў. Таму, адкінуўшы магчымыя папрокі ў банальшчыне, “узброімся” канкрэтным тэкстам, каб выявіць узровень падрыхтоўкі ягонага аўтара ў спрадвечных пошуках няўлоўнай дасюль ісыціны, бо *“само наша жыццё ў гэтым загадкавым, таямнічым і варожым Сусьвеце ня болы, як лёгкі, імклівы цень, што мільгае між дрэваў, бяжыць па траве і аднойчы знікае назаўсёды...”*

Аднойчы над горадам зьявіўся гелікаптэр, з якога на зямлю сышлі трое аднолькавых зьнешне прышэльцаў. Што ім спатрэбілася на нашай грэшнай планеце – невядома. Але намеры ў іх, мяркуючы па пачатку, даволі агрэсіўныя. Людзей яны ігнаруюць.

Колькасць персанажаў у рамане мінімальна. Апроч трох энланаўтаў, гэта рэпарцёр мясцовай газеты Багдан Кайра, які стаў сведкам таямнічай місіі; аўдытар Пётра Саковіч, які падабраў у час візіту хранальны сінтэзатар невядомцаў; месачковы філосаф Зайцаў, бібліятэкарка Ліда Баркова ды невялікая група пазаасноўных асобаў.

Багдан Кайра пачынае журналісцкае рассьледаваньне. Мэта – сенсацыйны ма-

тэрыял. Тым больш, што ў руках – іншапланетны прадмет, здольны прадказваць будучыню. Аднак у планы прышэльцаў тое, вядома, не ўваходзіла. Яны наладжваюць “паляваньне” за зьніклым сінтэзатарам, зьнішчаючы на сваім шляху любыя перашкоды, што чыняць людзі.

Мы – прайграем. Пётра Саковіч пасьля кантакту памірае ад незразумелага апраменьваньня. Энланаўты забіраюць згубленую рэч. Рэпарцёр, страціўшы ўсякія доказы, разумее, што ягоная сенсацыя “ляснула”. І нічога не застаецца, як ажаніцца з Лідай Барковай ды “наталіцца нагбом” шматлікімі гіпотэзамі філосафа Зайцава, які сьцьвярджае, быццам наш сьвет віртуальны і існуе, як кампутарная сімуляцыя. Канцоўка заканамерная – энланаўты загадкава зьнікаюць, пакідаючы безьліч неверагодных версіяў у персанажаў раману і яго чытачоў. Ісьціна – недасягальная, хоць, як памятаем з вядомага фільма, і зусім побач. Нібыта паралельны сьвет, адзелены ад нашага тонкай плёнкай магнітнага поля.

Часам здаецца, што праставаты да прымітыву сюжэт выкарыстаны аўтарам, каб сьвязаць “абцяжарыць” уласныя думкі цытаваньнем вядомых вучоных, прывядзеньнем безьлічых фактаў, гіпотэзаў... Письменьнік пастаянна нешта тлумачыць чытачу. І гэта ня тое, што правільна, а проста неабходна. Без належнай аўтарскай дапамогі разабрацца ў прапанаваных “высокіх матэрыях” можа хіба толькі сьпецыяліст.

На маю думку, Ю.Станкевіч назапасіў даволі шмат цікавага “іншапланетнага” матэрыялу, каб паказаць чытачу маштабнасьць узьнятых пытаньняў, аднак апеляваньне да пэўных навуковых і проста неведомых крыніцаў падчас выходзіць на першы план, робячы сам сюжэт твору другасным, дэкаратыўным. Хаця, відаць, прэзаіт імкнуўся зрабіць тое ўзаемадапаўняльнай кампазіцыйнай канструкцыяй. На самой жа справе атрымалася так, што твор лёгка распадаецца на дзьве часткі: уласна раман і навукова-пазнавальную брашуру паводле тэлеканала Дыскаверы, у якой сабраныя ўсе апошнія факты і гіпотэзы зьяўленьня чалавецтва, існаваньня паралельных вымярэнняў, невытлумачальных зьяваў тыпу НЛА і інш.

Плынь інфармацыі, абрынутая на чытача, уражвае. І ня толькі дасьведчанасьцю пісьменьніка, але і пэўнымі высновамі, напрыклад, наконт сэнсу чалавечага (зямнога) жыцьця-існаваньня.

Зьвернемся непасрэдна да тэксту. Вось як аўтар піша пра “балючую” для кожнага літаратара тэму: *“...мозг чалавека ўспрымае думкі аднекуль звонку... Вучоных дагэтуль ня могуць зразумець механізму творчага працэсу. Чалавекам кіруе НЕШТА, якое знаходзіцца за межамі яго цела. А самі мы – толькі віртуальныя біяробаты з наборам стандартных праграм паводзінаў. Імі кіруе Сьвядомасьць праз мозг, які служыць прыёмнікам і дапаможным сервісным кампутарам, што атрацоўвае інфармацыю. Адсюль выснова – вакол нас толькі субматэрыя, гэта значыць інфармацыя, а наш мозг канструіруе карціну акаляючага нас сьвету, інтэрпрэтуючы вытраменьваньні ініага, першаснага ўзроўню рэальнасьці, які існуе па-за нашым часам і прасторай”*. Досьць “завумнае чытво”, ці ня так? Выходзіць, гэтае НЕШТА і падказала Ю.Станкевічу ідэю напісаньня ягонага твору, кіравала, так бы мовіць, рукой з асадкай. І рабілася тое, пэўна, з нейкай мэтай. Таму нават аспрэчваюць вартасьць дадзенага раману ня варты. За ім – НЕШТА... А што/хто хаваецца за маёй “пісанінай”? Бо мы, згодна з аўтарскай канцэпцыяй, *“маем справу з татальнай віртуалізацыяй і зьяўляемся суб’ектамі Маніпуляцыі ў маштабах усяго нашага Сусьвету”*. Значыць, і за ўчынкі свае адказнасьці не нясем... Гэткія “вінцікі” вялікай сістэмы, створанай некалі Гіпергеймерам, Творцам па-нашаму. А тут яшчэ палтэргейст, гомеопатыя, тэлегонія, шаманізм, філіпінскія хілеры... Жак!!! Што рабіць звычайнаму чалавеку, які жыве ў звычайным панельным доме, у гэтым вар’яцкім сьвеце?! Адказ просты: *“... жыць так, як нам падказваюць нашыя сумленьне і мараль”*. (С.Кінг, напрыклад, пісаў, што *“маральна ўсё тое, пасьля чаго мне хораіа”*.) Лагічна. Бо нічога больш не застаецца. Трэба прыстасоўвацца. Але, мабыць, і гэта

нам ужо не дапаможа: “*Чалавек саступіў з дарогі да Зьвйичалавека* (паводле Ніцшэ? – заўв. С.Г.) і пачаў імкліва дэградаваць. Чорныя і жукаватыя, як сказана ў *Оруэла*, сталі запайняць сьвет. Ня ўлада над матэрыяй і выхад у Космас, а спажываньне стала мэтай чалавека. А гэта тупік. Нас таксама сатруць з твару Зямлі, як і папярэднія няўдалыя цывілізацыі”. І на другой старонцы: “...які сэнс у нашым існаваньні? Чалавек дэградуе. Спажываць – вось што зрабілася для яго дамінантай. Вялікія нацыі выраджаюцца, а іх побыткі спажываюць скваньня варвары, у якіх мэты ўсё тая ж: разнажэньне, захоп тэрыторыі і спажываньне. Шлях тупіковы”. Я разумею заклапочанасьць аўтара немінучым канцом нашага прагматычнага сьвету і гэтак жа, як і ён, пісьменьнік, бездапаможна разводжу рукамі. І горка ўздыхаю. Так наканавана. Але цешу сябе надзеяй, што, магчыма, калісьці Асноўны Кантакт з тым, пазаматэрыяльным, пакуль нябачным і неспазнаным усё ж адбудзецца, і космас нарэшце перастане маўчаць. А можа (ідэёцкая думка!), ён нам увесь час нешта нашэптывае, толькі мы не ўслухоўваемся як мае быць? Катэгарычна не жадаем чуць і бачыць, хоць “*усе энла, якія мы назіраем, і іх вытворныя*” увесь час “*усьвядомлена зазіраюць з іх рэальнага сьвету ў наш віртуальны дзеля, скажам, праверкі*”. Чаго? Узроўню маральнасьці, стану прыроды, тэхнічнага прагрэсу? Ці наадварот – паступовага рэгрэсу, самазнішчэньня?.. Хто мы? “*Фантомы, згусткі інфармацыі*”, якія ігнаруюць законы Сьветабудовы. Таму – асуджаньня на працяг Іхняга Экспэрымэнту.

О накруці! Адчуваю, як паступова-няўхільна пачынаю зьязджаць з глуздоў. Лішні раз пераконваюся: менш ведаеш – лепш сьпіш. А тут начытаўся та-ко-га, ад чаго не пакідае “*пачуцьцё штучнасьці, хуткаплыннасьці і недасканаласьці жыцьця*”. Амін.

Ці было нешта падобнае дасюль у беларускай літаратуры? Прыгадаць цяжка. “*Мадэль пачатку, разьвіцьця і канца нашага Сусьвету*”, сканструяваная Ю.Станкевічам, вядома, недасканалая, як недасканалыя ўсе веды, якія чалавецтва з цягам гадоў працягвае нястомна назапашваць. Мы ведаем, паводле Сакрата, што нічога ня ведаем. І гэтае *нічога* будзе доўжыцца да бясконцасьці. Як вечнасьць у абдымках касмічнай бездані.

Вас зацікавіла маё дылетанцкае іранічна-эмацыйнае падарожжа па старонках рамана Ю.Станкевіча? Калі так, то жадаю прыемных хвілінаў яго прачытаньня. Твор варты таго, каб ведаць, што і мы, аказваецца, нешта ўмеем на ніве фантастыкі. Якая традыцыйна папярэджвае, не пакідаючы чалавеку аніякага спадзеву на паратунак ад сябе самога.

Куды ідзе ессе homo?

У вядомага амерыканскага пісьменьніка Сьцівена Кінга, які ў сваіх творах аддае перавагу містычнаму пазнаньню сьвету і чалавека, ёсьць раман “*Лавец сноў*” (2001). Індзейскі амулет з падобнай назвай увасабляў абярэг ад усялякага зла і разнастайных страху. Чаго-чаго, а гэтага ў нашым нестабільным жыцьці больш чым дастаткова. Чалавечых фобіяў шмат: скажам, боязь памерці, страціць прэстыжную працу і г.д. Але сустракаюцца і даволі сьпецыфічныя: напрыклад, страх страціць сваю Радзіму ці быць яе вечным шукальнікам. Непераадольны і ўсёпаглынальны страх. Хаця, для каго як... У некаторых ён наогул адсутнічае, бо ўяўляецца абсурдным. А бывае, што сама гістарычная рэальнасьць абумовіла яго ўзьнікненьне – для нацыі, канкрэтнай дзяржавы. Аб гэтым – ніжэй.

Аповесць Ю.Станкевіча “*Лавец сьвятла поўні*” (2004) ўяўляе сабою дарожныя нататкі невядомага вандроўніка. У сучаснай беларускай літаратуры рэдка калі сустранеш твор, каб той аднолькава цікава і займальна (!) чытаўся як у падзейным, так і ў зьместавым планах. Часта белетрызавана-прыгодніцкі сюжэт зусім ня мае

сэнсавага падмацаваньня, звыш-ідэі, але нават пры яе, здавалася б, уяўнай прысутнасці напісанае ўсё роўна выглядае прымітыўнай падробкай пад лепшыя класічныя ўзоры. Дасягнуць адпаведнага майстэрства ва ўзаемапранікальнасці задумы і шляхоў яе ўвасабленьня даволі складана і па сілах ня кожнаму. Куды прасьцей па старой завядзёнцы “кляпаць” “глыбінна філасофскую” вясковую прозу ды жыцьцёвую бытавую ва ўсёй яе непрывабнай “арыгінальнасці”. З прэтэнзіяй на мастацкае адкрыццё.

Прозу Ю.Станкевіча ня зблытаеш з іншай. Няхай у ёй падчас эксьперыментальных пошукаў і трапляюцца недакладнасці і мастацкія агрэхі, аднак аўтару, на мой погляд, даравальна ўсё, акрамя бесчалавечнасці і адкрытага хамства, калі ён знаходзіцца ў нястомным руху спасыціжэння ісьціны быцця.

Аповесць пісьменьніка закранае малавядомыя старонкі айчыннай гісторыі і ставіць актуальныя пытаньні сучаснасці. З першых радкоў чытач апынаецца ў палоне бязмежна-таямнічай фантазіі аўтара, які здолеў жыцьцёвыя рэаліі не адарваць ад праўды, зрабіўшы тое доказна, абгрунтавана і запамінальна.

У словах, узятых эпіграфам, закладзены сэнсавы стрыжань твору: “...*Нікому не пажыдаю сваёй Радзімы. Толькі сабе...*”. Ад гэтага і адштурхнёмся.

Аповесць складаецца з трох частак, якія існуюць як бы паралельна. Твор нібы распадаецца на два часавыя вымярэнні, мастацкія ўзроўні, прычым зьнешні і ўнутраны бок суадносяцца на аснове агульных развагаў пра лёс краіны, чалавецтва і месца асобы ў гісторыі. Рэальны (падзейны) план аповесці перамяжоўваецца з навуковымі гіпотэзамі, у прыватнасці, антрапалагічнага кшталту. На першы погляд можа падацца, што робіцца гэта аўтарам штучна: маўляў, арыгінальны сюжэт плюс дзясятка афрыканскіх “баек” пра побыт тубыльцаў – і посьпех забяспечаны. Але... Я ўжо адзначаў, кажучы пра раман Ю.Станкевіча “Пятая цэнтурыя, трыццаць другі катрэн”, гэтую заканамернасць. Праўда, там яна была больш істотная, і твор сапраўды распадаўся на дзеве часткі, дзякуючы безьлічы спасылкаў і цытатаў з навуковых крыніцаў. У аповесці падобны “паралелізм” таксама прысутнічае, хоць ужо ў меншай ступені. Аднак некаторая нацягнутасць у паказе “беларуска-афрыканскай тэмы” ўсё ж адчуваецца.

У кампазіцыйных адносінах твор уяўляе дзённік, які прапануе ўвазе чытачоў навуковец Севярын Перагуд. Падчас экспедыцыі па адным з рэгіёнаў Паўднёвай часткі Цэнтральнай Афрыкі ён сустраўся ў тропіках з “*вядомым палеантолагам, этнографам, натуралістам і шукальнікам прыгод Майклам Ракафелерам*”, рэальным чалавекам, які таямніча зьнік некалькі гадоў таму. Аказваецца, ім была знойдзеная запісная кніжка невядомага вандроўніка і навукоўца, напісаная кірыліцай на славянскай мове. Яна і складае змест аповесці.

У першай частцы “Праваднік “Сплюшка” падзеі разгортваюцца ў 40-х гадах мінулага стагоддзя, падчас Вялікай Айчыннай вайны. На старонках дзённіка ягоны аўтар не расказвае свайго сапраўднага імя, бо гэта ў тагачасных умовах магло каштаваць яму жыцця. “Сплюшка” (начная птушка з атрада савіных) ці “Лунатык” уваходзіў у склад “бульбашоў”, якія ставілі мэтай незалежнасць сваёй краіны – ад немцаў і бальшавікоў. Адстойваючы нацыянальны інтарэсы, “бульбаўцы” змагаліся і з тымі, і з другімі. Цудам ацалелым у час сталінскіх рэпрэсіяў “ворагам народу” нічога не заставалася, як моўчкі, церпячы паразу за паразай, змагацца за родную зямлю.

Сплюшка расказвае пра сваю сям’ю, знаёмства ў турме напярэдадні вайны з капітанам Янам Шэстакам, службу ў ягоным атрадзе, удзел у разнастайных партызанскіх акцыях і дыверсіях. Герою пастаянна даводзіцца змагацца за ўласнае жыццё, імкнуча не загінуць у ваеннай калатнечы дзеля высокай мары. І гэта яму, спрактыкаванаму і знаходліваму (няйнакш персанаж паўночных апавяданняў

Дж.Лондана), удаецца. Ён дзейнічае пераважна ноччу. Лес і поўня – яго лепшыя сябры.

Без залішніх эмоцыяў (што за характар!) Сплюшка апісвае непрывабныя бакі ваеннага часу: марадзёрства, недарэчныя сьмерці, зьдзекі з мірнага насельніцтва; можа, занадта завастрае ўвагу на натуралістычных дэталях забойстваў, але пры гэтым мы адчуваем унутраную напружанасьць героя, псіхалагічную апраўданасьць многіх яго ўчынкаў.

У рэшце рэшт з-за шматлікіх правалаў Сплюшка вымушаны быў перабрацца ў горад і ўжо там працягваць сваю дзейнасьць.

Другая частка аповесці – “Зялёнае пекла” – знаёміць нас з новым перыядам у жыцці персанажу. Дзеянне ў запіснай кніжцы адбываецца ўжо ў 50-х гадах і пераносіцца на Афрыканскі кантынент. Напрыканцы вайны Сплюшка ўступіў у шэрагі Краёвай Абароны і з баямі адступаў на захад. Надзеі на незалежнасьць ня спраўдзіліся. Прышлося ратавацца ад карнай савецкай машыны далёка ад Радзімы.

З цягам часу жыццё занесла непрыкаянага Сплюшку ў Афрыку, дзе ён разам з Жакам Дэлізам удзельнічаў у навуковай экспедыцыі, падчас якой наладжваў гандлёвыя зьдзелкі з абарыгенамі і займаўся дасьледчай работай.

І тут для чытача пачынаецца самае цікавае. Прабіраючыся па густых джунглях, атрад знаёміцца са шматлікімі плямёнамі, іх побытам, звычаямі. Аўтар падрабязна (з непадробнай уедлівасьцю) спыняецца на экзатычным матэрыяле, ад чаго, у ідэале, пазнавальнае значэньне твору толькі выйграе. Аднак гэтым “сумніўным” захапленьням межаў няма. Захапіўшыся “тэхналогіяй” канібалізму, пісьменьнік не заўважна пераносіць яго ледзь не на першы план. І я ў прадчуваньні нязвыкллага меню ўжо пачынаю аблізваць ад нецярпеньня пальчыкі. Прапаную досыць “апетытны” кулінарны рэцэпт з “кухоннай кнігі” Ю.Станкевіча: “... чалавечы мяса асабліва сакавітае, а самай вялікай прысмакай лічацца далоні, пальцы рук і ног, а ў жанчын – іх грудзі (у іншых – смажаныя мазгі і плоць з галоў, – **заўв. С.Г.**)... людзеды племені бафумбанса перад сьмерцю катавалі сваіх палонных. Яны кіпяцілі пальмавы алей і з дапамогай тыквы, якая выкарыстоўвалася ў якасьці клізмы, вылівалі вар ці праз горла ахвяры ў страўнік, ці праз задні праход у кішэчнік... пасья такой папярэдняй працэдуры мяса вязьняў станавілася больш сакавітым і мяккім. Целы намёрлых яшчэ доўгі час ляжалі, накуль не прапіталіся алеем наскрозь, пасья чаго іх расчлывалі і прагна паядалі”. Яшчэ я даведаўся, што чалавечая кроў – гэта сапраўдны дэлікатэс, асабліва змяшаная з мукой маніёкі. А ўжо, чаму аддаць перавагу – сьвежыне ці закапанаму ў зямлі на некалькі дзён мясу, – залежыць ад вашага густу і схільнасьцяў.

Асабліва ўразіў працэс рытуальнага забойства: “... ад цела жывой ахвяры пачалі адразаць кавалкі мяса. Адзін выбраў сабе частку нагі (як у гастраноме, – **заўв. С.Г.**), другі – біцэпс на руцэ, трэці выказаў кавалак з грудзей, а чацьвёрты – з паха [...] Адзін з хеўры нацадзіў у кацялок крыві з ран, другі нажом зьдэёр усю плоць з твару да касьцей – ад ілба да горла, выказаў язык і выкалаў ахвяры вочы. Увесь гэты час вязень быў жывы і жалобна мыкаў праз заткнуты рот. Памёр ён толькі тады, калі яго паласнулі нажом па горлу”. Вас яшчэ не ванітуе? Пасья такіх яскравых і пераканаўчых хірургічных падрабязнасьцяў для гэтага самы час. Чалавека рэжуць – а ён толькі жалобна мыкае. Ня веру!

А ўжо пра крайнюю плоць у хлопчыкаў і клітар у дзяўчынак, якія адразаюць у час ініцыяцыі, я ўвогуле маўчу, як, дарэчы, і пра павальнае захапленьне мастурбачыяй і распаўсюджанасьць педэрастыі з аральным сексам. Скажу шчыра, многае з пералічанага ўразіла сваім непрыхаваным “выхаваўчым” пафасам. Будзе што на схіле гадоў расказаць унукам нанач або настаўніку на ўроку. Жаж!!! А можа, гэта нармальна, і я памыляюся? Рэалізм без тармазоў, адным словам! Заморскі экстрым.

Ці патрэбны ён у такой прызмернасці? Дапусцім, напрыканцы твору аўтар як быццам і апраўдвае гэта задумай і многае тлумачыць. Але пытаньні наконт крывава-эратычнай разьняволенасці ўсё ж застаюцца...

Разам з тым цалкам натуральна выглядаюць апісаньні незвычайнай прыроды Афрыкі і яе насельнікаў-жывёлаў. Тут станючая пазнавальнасць дамінуе за папярэдняю.

У аповесці Ю.Станкевіча шмат развагаў навуковага, філасофска-быццёвага плану. Некаторыя з іх ён укладвае ў вусны персанажаў, пад канец прамаўляе сам, падводзячы выснову напісанаму.

Падчас падарожжа скрозь джунглі аўтара дзёньніка апаноўвае невылечная настальгія па Радзіме, далёкаму, няхай і непрывабнаму, мінуламу, *“няіснаснай краіне”*, у якую ня суджана больш ніколі вярнуцца... Сплюшка заўсёды (з гонарам!) падкрэсьлівае сваю нацыянальную прыналежнасць і такія рысы менталітэту, як трывушчасць і цягавітасць: *“Мы такі народ – індзейцы Еўропы”*. І ў гэтым прысутнічае вялікая доля горкай праўды. Толькі нека сумна становіцца, калі ўгадаць, чым скончылася доля індзейцаў татальна каланізацыя... Прымусовыя рэзервацыі і паступовае выміраньне. Старажытнай культуры і цэлага этнасу...

Ключавою часткаю аповесці зьяўляецца апошняя – “Імя”, – у якой максімальна сканцэнтраваная аўтарская пазіцыя і асноўныя навукова-філасофскія абагульненні сучаснага этапу разьвіцця чалавецтва і яго далейшых перспектываў.

Севярын Перагуд сьцьвярджае, быццам паходжаньне чалавека больш старажытнае, чым лічаць прыхільнікі дарвінізму, але тыя наўмысна не прызнаюць яго, паколькі гэта *“ставіць пад удар усю тэорыю эвалюцыі”*. Што, бясспрэчна, пагражае вялікім грамадскім узрушэньнем: маўляў, трэба ж, *“чалавек існаваў на Зямлі значна раней ўзьнікненьня першых прыматаў”*! І гэта пацвярджаюць неверагодныя арэфакты і знаходкі, паводле якіх мы існавалі дзясяткі, сотні (!) мільёнаў гадоў таму. А *“тэорыя Дарвіна можа быць увогуле зваротнай, гэта значыць, што чалавек паходзіць не ад малпы, а наадварот – малпа паходзіць ад яго, і ў сувязі з гэтым можна гаварыць не аб эвалюцыі, а пра дэградацыю...”*

Некаторыя лічаць, што існуе альбо існавала звышраса (аўтаномна ад іншых цывілізацыяў), якая акружыла сябе *“непрыступнымі бастыёнамі з першабытных плямёнаў”*, скажам, у той жа Афрыцы, куды цягнула шматлікіх дасьледчыкаў. Але пры чым тут Беларусь, спытае цікаўны чытач. *“Глобальныя метафізічныя мутацыі кшталту камунабальшавізму, які пераўтварае калектывны розум цэлых рас і цывілізацый у інструмент самазнічэньня”*, – вось адказ на гэтае пытаньне. *“Чарговы збой у працуючай Праграме”*, што *“заклаў сам Творца”*, абарочваецца трагедыяй для народу і ставіць пад сумненьне яго гістарычную неабходнасць.

Ю.Станкевіч недвухсэнсоўна дае зразумець, што для таго, каб выжыць у гэтым жорсткім сьвеце (і прыклад Афрыкі тут невыпадковы), дзе ідзе бясконца барацьба за “месца пад сонцам”, *“трэба навучыцца адзінству і супрацоўніцтву, інакш надзеі няма”*. Таму народы і расы, ня здолеўшыя выстаяць у зацятым змаганьні, гінуць.

Найбольш цяжка прыходзіцца народу-донору, які напрацягу пэўнага часу жыць шматлікіх драпежнікаў і паразітаў, сваёй душэўнай (ад прыроды) шчырасьцю і талерантнасцю дазваляе *“ўрывацца ў іх прастору і адцясьняць”* на ўзбочыну сусьветнай гісторыі, паступова дэградуючы і самаліквідоўваючыся. Заражаныя смяротным вірусам бяспамяцтва і духоўнага канібалізму – паміраюць назаўжды. Цікавая паралель з раманам кітайскага пісьменьніка Лао Шэ “Запіскі пра Кашэчы горад” (1933): *“.. людзі, якія не паважаюць саміх сябе, ня могуць разьлічваць на чалавечае стаўленьне... У іх не было будучыні, а іх сёньняшняе ўвасобіла ў сабе ўвесь сорам чалавецтва... яны да самага канца не навучыліся дзейнічаць разам”*.

Усе гэтыя “эмпірычныя” развагі ў рэшце рэшт зводзяцца да наступнага, даўно

вядомага, але так і не засвоенага: “Калі наша яничасная краіна ў мінулым пазбавілася такіх, як ён [Сплюшка], і яго аднадумцаў, то лёс яе прадвызначаны. Варта жалю змяля, на якой не знаходзіцца месца такім людзям, і вартыя жалю людзі, якія на ёй жывуць”. Параўнаем з Б.Брэхтам: “Няічасная тая краіна, у якой няма герояў. Якая мае патрэбу ў героях”.

Паказальнай, па-мойму, зьяўляецца тут і пераклічка з вядомым творам нямецкага філосафа Ф.Ніцшэ “Ессе Homo” (1888), дзе на першы план выступае культ моцнай, нескаронай асобы – звышчалавека, – які ў сваіх дзеяннях кіруецца інстынктам свабоды і незалежнасці ў адносінах да ідэалогіі масавай сьвядомасці натоўпу. Як вядома, Ф.Ніцшэ прадказваў распад еўрапейскай духоўнасці і дэвальвацыю яе каштоўнасцяў, узнікненне таталітарызму з яго нівеліроўкай чалавека пад усеагульную роўнасць. Супрацьстаяць гэтаму, на думку філосафа, мог толькі звышчалавек, своеасаблівы этычны ідэал будучыні ўсяго чалавецтва: самаахвярны, сумленны, бяспрашны, непахісны ў поглядах і цвёрды ў гераічных учынках.

Вядома ж, Сплюшка ніякі не супергерой кшталту Рэмба ці Тэрмінатара, але гэта несумненны прыклад жыццёвага крэда. Персанаж аповесці з уласцівай яму апантанасцю мог стаць у шэраг Амундсэна, Хеердала і Скота, вялікіх падарожнікаў і навукоўцаў, з гучным імем, але так і застаўся нерэалізаваным, безыменным, неўтаймоўным лаўцом-шукальнікам сьвятла Месяца, далёкай, няўлоўна-прывіднай Радзімы, якая яго нават ня ведала і наўрад ці калісьці прыме.

Хто смяецца апошнім

Што патрэбна для таго, каб напісаць сатырычны твор? Думаю, па-першае, мець пад рукой “удзечны” матэрыял, які сам просіцца на паперу, пераўвасобіўшыся ў мастацкай форме ў нешта надзвычай яркае і запамінальнае. Па-другое, валодаць адпаведным майстэрствам у ажыццяўленьні задумы, літаратурнай “тэхнікай”. Патрэцяе, быць неабякавым, прынцыповым чалавекам, які ніколі не прамаўчыць, калі на вачах будуць знішчаць другога, рабіць паскудства і інш., прыкрываючыся маскай ілжывай дабрыні, сумленнасці і прстойнасці. А галоўнае – не забываць, што сатырычная абмалёўка рэчаіснасці і яе “персанажаў” мала каму падабаецца. “Бач які крытыкан знайшоўся! – пачуеш гнеўную водпаведзь раззлаваных кар’ерыстаў, хабарнікаў, псеўдавучоных і прайдзісьветаў. – Сам хіба сьвяты? Памаўчаў бы...” У адказ, як правіла, варта чакаць непрымірную нянавісьць, зайздрасць і імкненне адпомсціць лобой цаной: знішчыць крыўдзіцеля незаслужана выкрытых у амаральнасці раз і назаўсёды. Калі такі сцэнар развіцця падзеяў вам даспадобы, то вы “закончаны” сатырык, які не баіцца дзеля ўласных прынцыпаў і перакананняў страціць прэстыжную працу, павагу пэўных людзей, атрымаўшы ўзамен вечны ярлык – ненадзейны таварыш. А цяпер паглядзіце вакол. Дзе вы, пісьменьнікі-сатырыкі? “Неістовые” літаратурныя крытыкі? Няма. Яно і зразумела: у наш нестабільны рыначны час псаваць адносіны ня хоча ніхто. Прынцып на хлеб не намажаш.

Калі я чытаў “Сатырыкон” Ю.Станкевіча, які ўбачыў сьвет у 2003 годзе і на які не было ніводнай рэцэнзіі, падумаў: у чым справа? Аўтара падобных твораў на руках трэба насіць, а мы – маўчым. Бо напісана пра нас. Бяз рэтушы. Пачаў прыкідваць, каго можна назваць з пісьменьнікаў адшоўшага стагоддзя “аматарамі” беларускай сатырычнай “традыцыі”. У чыстым выглядзе – нікога. А так – найперш А.Мрый з ягоным Самасуем, далей К.Крапіва з Гарлахвацкім, А.Макаёнак і... Нічога. Пустата. Рэдкія сатырычныя (хутчэй парадыйныя) рэплікі П.Панчанкі, Н.Гілевіча, Р.Барадуліна... А проза? З кім параўноўваць?

У кнігу Ю.Станкевіча ўвайшлі пяць аповесцяў, напісаных у першай палове 90-х гадоў і сабраных (паводле ўмоўнага сатырычнага жанру) пад адной вокладкай. Зьмест твораў закранае розныя бакі нашага непрывабнага ў пэўных зьявах

жыцця. Мінулага і сучаснага. Паяднаных агульнай савецкай гісторыяй з намісам на “працяг тэмы”.

Сам пісьменьнік у пачатку кнігі адзначаў: *“Падзеі, якія адбываюцца ў аповесцях, у гіпертрафіраванай сатырычнай форме адлюстроўваюць наш нядаўні час... іх герояў мы можам і зараз сустрэць побач, і ў самым розным асяроддзі”*. І сапраўды, вострае, не пазбаўленае добрай іроніі, знішчальнае асьмяяньне грамадскіх зьяваў, паказаных у творах, пераконвае ў гэтым.

У аснове аповесці “Тэракт” анекдатычная сітуацыя, даведзеная палітычнымі ладам савецкай эпохі да ўласьцівага ёй абсурду. Напярэдадні сьвяткаваньня 60-годдзя Кастрычніка ў правінцыйным гарадку сакратар райкаму партыі па ідэалогіі Марыя Салавей, аглядаючы прыгатаваную для ўрачыстага выступленьня трыбуну на цэнтральнай плошчы, убачыла на драўлянай падлозе... чалавечы экскрэмент. А гэта ўжо яўная контра і правакацыя, скіраваная на падрыў усёй сацыялістычнай сістэмы. Пачынаецца актыўны пошук вінаватага. Замест таго, каб проста прыбраць экскрэмент, на які магло наступіць падчас вітаньня дэманстрацыі працоўных раённае начальства і нават таварыш з абкаму. Ніхто з *гэтым* зьязвацца не жадае. У выніку – тэракт адбыўся. Партыйцы ўлезлі ў экскрэмент, сімвалізуючы ўвесь бруд панаваньня ўтапічнай камуністычнай ідэалогіі з яе ўяўным чалавечым шчасьцем, забаванай сьведомасьцю, запалохваньнем і адмаўленьнем права выбару.

Надзвычай актуальным ва ўсе часы зьяўляецца і наступны твор “Сьвінапузь”, у якім праўдзіва і зьдэліва намалёванае правінцыйнае літаратурнае асяроддзе з яго шматлікімі графаманамі і непрызнанымі Нобелеўскім камітэтам геніямі. Паколькі тэма, так бы мовіць, блізкая кожнаму пісьменьніку, спынімся на ёй падрабязней.

Цэнтральны персанаж аповесці – старшыня літаб’яднаньня пры раённай газеце “Радасны шлях” Павел Сінчук. Збольшага разьбіраючыся ў паэзіі і ў надзвычай ранімых і далікатных (але дужа амбіцыйных і пасрэдных) пісьменьніцкіх душах, ён умела маніпулюе мясцовымі сачыніцелямі, адкрыта здэкеуецца з іх і жыве за кошт прапіхваньня ў друк і рэдагаваньня бясконцых опусаў сумніўнай якасьці. Гэткі Астап Бэндэр з літаратурным ухілам. І той, і другі ствараюць кааператыў па ашукваньні неабачлівых і недалёкіх у разумовым плане людзей.

Чытаючы аповесць, толькі здзіўляешся, як аўтару ўдалося знайсці такую колькасць бездапаможных у літаратурнай дзейнасьці персанажаў, да якіх адчуваеш хутэй агіду, чым звычайнае шкадаваньне. Гэта процьма бездараў, асобаў, чыя самападманная вера ў боскую абранасьць і адчувальны ўнёсак у сусьветную літаратуру зьяўляецца ня больш чым фарсам, камічным, горкім і непрыемным. Чалавек, пазбаўлены самакрытычнасьці, здольнасьці зірнуць на сябе, любімага, збоку, рэальна ацаніць уласныя магчымасьці – даволі рэдкая зьява ў пісьменьніцкім бамондзе. Тыя, хто гэта разумее, літаратурай не займаюцца, а чытаюць прызнаных класікаў, падобраму зайздросьцячы і радуючыся сапраўднаму (няхай і чужому) таленту.

Яшчэ нядаўна я з непадробнай цікавасьцю наведваў штомесячныя пасяджэньні літаб’яднаньня, што дзейнічае пры рэдакцыі Брэсцкай абласной газеты “Заря”. Мне падабалася назіраць за пісьменьнікамі ўжывую, разумець іх псіхалогію, бачыць паводзіны на бытавым узроўні – тую, часьцяком непрывабную, творчую кухню, пасля якой надыходзіць расчараваньне ў людзях, у тым ліку мясцовых “квасікаў” (па прычыне іх трапяткой “чарнільнай” любові), маральных каштоўнасьцяў і літаратуры наогул. На пасяджэньні ў 90 адсотках прыходзілі тыпы, падобныя персанажам Ю.С. танкевіча, яны гатовыя шматгадзіна (як на пленумах ЦК) чытаць напісанае, не зьвяртаючы ўвагі на тое, ці слухае нехта іх рыфмаваную балбатню. Галоўнае – выказацца, нават у інтэлектуальную пустату, дзе для кожнага важна адно – пачуць самога сябе (так і ў чыстым полі можна крычаць!) і атрымаць ад гэтага порцыю невыказнай асалоды і неабдымнага шчасьця, зарад натхняльнай бадзёрнасьці ў далейшых подзьвігах на ніве вершапісаньня. А потым у нястрымным запале сьвятой і радаснай наіўнасьці

нахваляваць творы суседа, такія ж безгустоўныя і шэрыя, паказваючы (не – даказваючы!) прысутным свой прафесіяналізм і тонкую эрудыцыю ў высокіх матэрыях. Варта недасьведчанаму ў кампліментарных “літзълётах” навічку пачаць недвухсэнсоўна хіхікаць і абурацца з прапанаванай халтуры і графаманіі, як тут жа атрымлівае гнеўнае (была б зброя, далібог, пастраліся): “Асадзі назад!!!” ...

“Сьвінапузь” – гэта ня толькі назва аповесці, але і заглавак вытворчай паэмы, напісанай некалі Сінчуком да дзесяцігадовага юбілею сьвінакомплексу. У ёй *“адлюстраваны посьпехі прадпрыемства і адміністрацыі”, “праслаўлены дырэктар, планавікі і бухгалтэрыя, а таксама лепшыя сьвінаматкі і кныры”*. Вакол твору пануюць інтрыгі, ён становіцца аб’ектам спекуляцыяў, больш таго – непераўздзеным шэдэўрам усіх часоў і народаў, сімвалам бездакорнага майстэрства, прыцягальным для іншых. У прыватнасці, для ціхмянага агранома Сямёна Бенуша, ня здольнага *“выціснуць з сябе ніводнага радка”*. Паэма была нахабна выкрадзеная, парэзаная на кавалкі і паказаная ў сталічнай рэдакцыі. Межаў абсурду няма.

Сінчук – тыповы прадстаўнік ня лепшай часткі паэтычнай браціі, які прыныцпыва не жадае ўкалваць на цяжкай фізічнай працы (сьлесарам на сьмярдзючай сьвінаферме), а шляхам махлярства зарабляе на чужой наўнасьці і творчай нікчэмнасьці. І тыя, каго ён абдурвае, беручы авансам грошы за будучыя публікацыі і кнігі, заслугоўваюць гэта. І зразумела чаму.

Аўтар з дапамогай сатырычных прыёмаў выкрывае ня толькі літаратурны асяродак, але і людзей не на сваім месцы, якія займаюцца выпадковай дзейнасьцю, у чым не разьбіраюцца, і даводзяць працу да ідыятызму. Возьмем тых жа журналістаў “раёнкі” “Радасны шлях”: *“Адкажны сакратар Пиштыцкі, настаўнік па адукацыі, які калісьці выпадкова трапіў у газету, нікога ня мог напісаць, але добра ведаў, якія канчаткі трэба ставіць у родным склоне, і аж трымцеў усіх навучаць... Вершы Пиштыцкі пісаў урыўкамі, бо ў асноўным займаўся тым, што зьбіраў дасье на кожнага супрацоўніка... набліжалася 70-годдзе газеты, і ён ліхаманкава стварыў гіганцкую паэму, прысьвечаную юбілею”,* якую, *“аддрукаваную ў тысячах экзэмплярах, планавалася скінуць над горадам з самалёту. У гэты дзень Пиштыцкі меркаваў увайсці ў гісторыю літаратуры”*. І галоўны рэдактар Тараканаў гэтае арыгінальнае жаданьне цалкам падтрымліваў.

Дастаткова назьдзекаваўшыся з мясцовых пісак, Сінчук хутка мяняе “месца дыслакацыі”: перабіраецца ў суседні раён, дзе ўладкоўваецца ў газету літкансультантам, а значыць, працягвае падрыўную дзейнасьць на літаратурнай ніве. Балазе, адпаведнага кантынгенту хапае ўсюды.

Даўно я так не сьмяяўся, як над старонкамі “Сьвінапузі”, якая раскрывае вочы на літправінцыйнае “сьвінства”. У творчасці, стасунках, паводзінах. Так званых пісьменьнікаў, “інжынераў чалавечых душ”. Няўжо “сьвінства” сярод людзей ніколі ня скончыцца?

Яно паўсюль. Яно стала ладам жыцця савецкага чалавека. Яго alter ego. Сутнасьцю. Гэта паказчык унутранай культуры і жыццёвай пазіцыі. Увасабленьне грамадскай атмасферы. Імкненьне выжыць сярод хаосу і бездухоўнасьці.

Былы трэнер па боксу Кнурок з аповесці “Балваны” – ахвяра часу, у якім вымушаны змагацца за існаваньне. Выгнаны з дому жонкай за любоў да гарэлкаў, ён уладкоўваецца ў забытай будаўнікамі бытоўцы, дзе разам з таварышам па мянушцы Плахіш праварочвае прыбытковыя афёры: крадзе помнікі пралетарскіх дзеячаў з гарадскіх скверыкаў і дворыкаў ды “заганяе” іх іншаземцам па сходнай цане. Абы было за што выпіць. Бо гэта – найвышэйшы сэнс сьветабудовы. Выпіць, смачна закусіць і ўпасці ў прастрэцы. А прачнуўшыся, паўтарыць... У выніку непераадольнай цягі аматараў скульптуры да сьпіртнога горад пакрысе пазбавіўся шасьці Ільічоў, трох Марксаў, трох Дзяржынскіх, двух Чапаевых, а таксама Суварова, Клары Цэткін, Лазара Кагановіча і іншых – ужо больш дробных – фігураў айчыннай

(?) гісторыі. Мэр Цэльпукевіч у шаленстве. Скандал сусьветнага маштабу! І тэра-рыстычная роля Захаду тут бяспрэчная.

У апошняга правадыра, які стаяў на цэнтральнай плошчы, удалося адпілаваць толькі галаву – перашкодзілі позьнія наведвальнікі, адданыя партыі, што вырашылі ноччу (!) ускласьці чырвоныя гваздзікі да ног бацькі рэвалюцыі. Засьпеты на помніку, Кнурык прыкідваецца Ільчом і размаўляе з тымі, хто ўнізе, раз-пораз плюючы на іх зверху. Карціна!

А канцоўка твору шматабяцальная: адным ранкам прыехалі будаўнікі з кранам і пагрузілі вагончык з Кнурыкам на тралер. Бытоўку павезлі на новы ўчастак. Каб... Правільна: працягнуць “выкарчоўку” падобных статуяў. Працы – непачаты край. Пакуль яна ня будзе завершаная, мы працягваем жыць у мінулым. А гэта ўжо як каму падабаецца.

У цэнтры наступнай аповесці “Катавасія” сітуацыя ня менш парадаксальная за папярэднюю. Інжынер Гапановіч атрымаў у спадчыну ад памерлай цёткі пародзістага ката Васю, які, прадаўжаючы па заказе кліентаў кашэчы род, прыносіць свайму гаспадару немалы прыбытак. Дзеля прыколу ён вырашае папужаць знаёмага фірмача Кацапока рэкетам: грошай у таго – куры не клююць. Міліцыя натхнёна шукае шантажыста, бярэ ў кола памыйную скрыню, куды той мог зьявіцца за пакінутай сумай долараў. Няўдалы жарт абарочваецца катавасіяй, якая выкрывае хворыя плямы грамадства ў пераломныя часы яго эканамічных і палітычных хістаньяў, ідэалагічнай нявызначанасці і маральнай анархіі.

Аповесць “Парыж – Лабідудава” расказвае аб падрыхтоўцы да прыезду ў рай-цэнтр французскіх гасьцей. Маці загінуўшага лётчыка, які падчас вайны служыў у палку “Бургундыя – Днепр” (у гісторыі “Нармандыя – Нёман”), жадае наведць мясціны колішняй баявой славы, аддаць даніну павягі тым, хто беражліва захоўвае памяць аб Жан-Луі. Аднак... Вуліца яго імя хутчэй нагадвала сьметнік і брудную канаву, пасярод якой “рохкаў вялізны кормнік”. Аб “належным” ушанаванні героя сьведчыў бруд і неахайнасць. Спроба прывесці вуліцу ў парадак скончылася правалам і “*ледзь не міжнародным скандалам*”. Мадам Гурон адмовілася ехаць у горад, дзе “*парушаецца свабода слова і правы чалавека*”. Недарэчным выглядае і тое, як раённая “вертыкаль” выкарыстоўвала гуманітарную дапамогу (нямецкія галіфэ і шынялі), што ператварала апранутых у яе людзей у клоўнаў, якія напрыканцы твору качаліся на “добраўпарадкаванай” вуліцы ў сьвінячым гноі...

З кнігі Ю.Станкевіча паўстае вялікая галерэя тыповых вобразаў з адпаведнымі прозьвішчамі: Гепеушын, Караўка, Сьвіньіна, Стук, Воласагалоў, Кілбасава, Баран, Самахвал і інш. Праз прызму іх паводзін аўтар дасьледуе нацыянальны характар і гісторыю краіны, выступае з негатыўнай ацэнкай пэўных зьяваў.

У невялікіх, але даволі дынамічных творах няма псіхалогіі, надакучлівага маралізатарства. Гэта зрэд рэальнасці з натуры. Умела пададзеная жывая карцінка, якая, пачынаючыся з нічога, нічым і заканчваецца. Бо такое жыцьцё. Персанажы самі раскрываюць сябе праз учынкi, знешнасць – высьмейваюцца знутры. І асуджальны пафас амаль няўлоўны. А пачуцьцё прыкрасьці зьмягчае фарсавая гульня, у якой аўтар выходзіць пераможцам.

“Сатырыкон” Ю.Станкевіча лішні раз сьведчыў: сьвет не зьмяняецца, а людзі тым больш. Адзінае, што застаецца нам у абсурдным існаваньні, гэта здольнасць сьмяяцца, успрымаць рэчаіснасьць такой, якая яна ёсьць, і быць упэўненым: той, хто яшчэ жартуе, найперш з сябе, ня страціў надзею на лепшае, а значыць, калі-небудзь абавязкова стане жыць *нормальна*. Няхай і не ва утапічным райскім Эдэме, а тут, на грэшнай зямлі, сярод сябе падобных. Ад якіх уцячы немагчыма. Нават на тым сьвеце.

Доўгая дарога да шчасся

Часопіс “Дзеяслоў” у № 26 (№ 1 за 2007 год) прапанаваў чытачам чарговую аповесць пісьменьніка пад інтрыгуючай назвай “Партрэт выпускніка на фоне “адлігі”. Калі супаставіць жыццёвы лёс Ю.Станкевіча са зместам твору, то можна заўважыць іх падабенства – аўтабіяграфізм, а ён патрабуе ад аўтара максімальнай шчырасці і адкрытасці, ацэнкі (няхай і суб’ектыўнай) пражытага і ўбачанага, асэнсавання мінулага з вышыні часу, у нашым выпадку – з вышыні даросласці, паколькі аповесць расказвае пра юначыя гады персанажаў. “Каларыту” дабаўляе той факт, што дзеянне ў творы разгортваецца на фоне хрушчоўскай “адлігі”, калі многім здавалася: дэмакратызацыя грамадства не за гарамі, а разам з ёю і доўгачаканая перамена: ў жыцці савецкага чалавека, пазбаўлена ад страху перад таталітарнай сістэмай. Гісторыя паказала: наіўныя спадзяванні-міфы на ўсеагульнае шчасце і дабрабыт – уяўныя, ды і абарочваюцца ў рэшце рэшт непрыемна-горкім расчараваннем і душэўнай пакутай. Філасофія быцця – і нічога не паробіш. Бунтуй, як А.Камю, а вынік адзіны: змірыся і пльві па цяжэньні, будзь, як усе. Помніце вядомае: калі ня можаш змяніць абставіны, змяні свае адносіны да іх? Відавочна: атрымліваецца не ва ўсіх. У тым ліку і ў пісьменьніка Ю.Станкевіча. Дастаткова пачытаць яго творы. У большасці выпадкаў там дзейнічае цэнтральны персанаж, які ўражае непакісна-моцнай натурай, нескаронасцю духу і трывалымі “ідэалагічнымі” перакананнямі-ўстаноўкамі. Сапраўдны ніцшэанскі тып звышчалавека, а ён, паверце, будзе нястомна адстойваць сваё права на годнае жыццё, уласны сьветапогляд і свабоду выказванняў.

“Партрэт выпускніка на фоне “адлігі” належыць да жанру юнацкай аповесці. Гэта на першы погляд. А калі разабрацца... У падобным жанры, як вядома, працавалі У.Караткевіч (“Лісьце каштанаў”), А.Васілевіч (“Пачакай, затрымайся...”), І.Навуменка (напрыклад, апошняя па часе трылогія “Дзяцінства. Падлетак. Юнацтва”), У.Дубоўка (“Жоўтая акацыя”) і, можа, яшчэ некалькі аўтараў. Няшмат. Асабліва, калі ўлічыць, што ў “чыстым” выглядзе “юнацкіх” пісьменьнікаў у нашай літаратуры няма ўвогуле. У падобных твораў спецыфічная аўдыторыя – падлеткі, якія адразу заўважаюць штучнасць і падман. Жанр юнацкай аповесці вымагае ад аўтара вялікага прафесіяналізму: глыбокага ведання дзіцячай псіхалогіі, інфантальнага сьветаадчування, умення пісаць цікава і займальна... (Апошняга, пагадзіцеся, бракуе і многім “дарослым” творам.) Гады пісьменьніка будуць чытаць. А дзіцячая аўдыторыя надзвычай удзячная ў гэтым плане.

Сёння ў беларускай літаратуры няма твораў на школьную тэму. Ці то планка якасці для многіх аўтараў завысокая, ці то дзіцячы сьвет непрывабны для мастацкага адлюстравання. Вось і цягнуцца нашыя падлеткі да замежных “Гары Потэраў”, бо катастрофічна не хапае айчынных.

Не скажу, што аповесць Ю.Станкевіча запаўняе гэты прабел. Яе асаблівасць у тым, што аўтар “прыціскае” сваіх персанажаў уласнай даросласцю, не дае ім жыць асабістым розумам адпаведна іх узросту. Празмерная сталасць жыццёвых ацэнак не адпавядае інтэлектуальнай “сьпеласці” школьнага юнацтва. Вопытны аўтар прымушае персанажаў думаць і глядзець на рэчаіснасць з вышыні свайго саліднага ўзросту, што не зусім натуральна і заўважаецца адразу ж.

Зьвернемся, нарэшце, непасрэдна да аповесці. Пастаянны чытач абавязкова адзначыць, што многія творы Ю.Станкевіча пачынаюцца эпіграфам, у якім, як правіла, і заключаны асноўны пастулат-ідэя, тое, аб чым хацеў сказаць аўтар (гаворачы “школьнай” мовай). На гэты раз пісьменьнік выбраў для цытавання словы Ж.-Ж.Русо з яго “Сповідзі”: *“Шчасце – нязьменны стан, ня створаны для чалавека ў гэтым сьвеце. Таму ўсе нашыя думкі аб ім у жыцці аказваюцца хімерамі”*. І аповесць Ю.Станкевіча ў гэтым пераконвае. Персанажы твору, у прыватнасці Ігнат Канюкоў, дарэмна ма-

раць знайсці шчасце ў гноеадстойніку, якім яны называюць савецкі лад жыцця. Ім, “адшчапенцам”, здольным думаць па-свойму, ня месца ў сістэме, дзе думаюць за іх. А ідэйная загартоўка пачынаецца са школы, дзе вучаць чытаць правільныя кніжкі і настойліва раяць глядзець на сьвет у скажона-ружовым ракурсе. У выніку дзеці выходзяць адтуль непадрахтанымі да рэальнага жыцця, у якім трэба пастаянна змагацца за права на існаваньне. Спачатку выпускнікам здаецца, што “*для іх адкрыты ўсё Сусьвет – са сваімі вартасцамі, адкрыццямі, радасцамі*”, але “*магчыма, усё ў гэтым сьвеце – мана. А яны – усяго толькі сьлепакі, на якіх ужо рыхтуюць напад сілы жыцця*”. Як бачым, аўтарскі прагноз несучасальны.

У пачатку твору чытаем: “*Школа як пачатак нашага шляху. Якая яна павінна быць, да чаго рыхтаваць? Можна, толькі даваць веды? Але вопытныя людзі кажуць: той, хто ведае і бачыць занадта многа – як і той, хто бачыць і ведае занадта мала, – можна зьбіцца са шляху і загінуць*”. Дзе ж выйсьце? Гатовых “рэцэптаў” шчасця Ю.Станкевіч не дае, а толькі паказвае на прыкладзе канкрэтных персанажаў чужыя памылкі, ад паўтарэньня якіх не застрахованы ніхто з нас.

Міхась Астапковіч, Яфім Гурскі, Вітас Варгуліс і Ігнат Канюкоў – учарашнія дзевяціклясьнікі, выключаныя са школы (фармальна) за “п’янку” пасля выпуску, а фактычна таму, што такое жыццё, у якім ім нічога “*не сьвяціла*”. Калі ў першых двух былі забяспечаныя бацькі, але не было жаданьня яшчэ два гады праседжаць за партай, то ў апошніх, сыноў рэпрэсаваных, амаль выдатнікаў, выбару не заставаўся, як толькі, падрабіўшы атэстат, ісьці працаваць і давучацца ў вячэрняй школе. Усе чацьвёра перакананыя, што ў школе, якую яны, на іх максімалісцкую думку, ужо перараслі, “*з...лі ўсялякай хернёй*”, “*выкладаюць усё прафаніраванае*”, а хочацца свабоды і дэмакратыі. Якая сьмеласьць, нават у “адліжны” час! Хочацца ўскрыкнуць, як Станіслаўскаму: “*Ня веру!*” Няўжо савецкая моладзь *тады* была настолькі прагрэсіўна-“*прасунутая*”, каб успрымаць акаляючую рэчаіснасьць без “*ружовага туману*” (паводле В.Быкава) перад вачыма? У творы выявілася пэўная аднабаковасьць у паказе пакаленьня пехт: свабодалюбівай “*чацьвёрыцы*” вельмі вяла супрацьстаіць шматлікая гвардыя “*замбіраваных*” камсамольскіх актывістаў. А іх, пагадзіцеся, у той час было *значна* больш, чым “*дысідэнтаў-равесьнікаў*”.

Для такіх, як Ігнат Канюкоў, дарога ў тагачасных умовах адна: ісьці на фабрыку зьбіваць скрыні. З надзеяй, што сітуацыя неўзабаве зьменіцца, і ён пойдзе вучыцца ў інстытут па гуманітарным профілі, паколькі вельмі любіць літаратуру.

Ігнат сумняваецца ў многіх рэчах, скажам, у рэвалюцыйнай справядлівасьці і камуністычных ідэях, і гэтыя сумненьні ён адкрыта выяўляе ў сачыньнях па “*русліту*” ў вячэрняй школе, дае ўласную характарыстыку героям Чарнышэўскага, не згаджаецца з агульнапрынятымі канонамі сацрэалізму: “*Дурняў бачна па іх справах*”. Паспрабуй паспрачайся! Адкуль гэтая “*контра*” ў юнаку? Усё проста. Ігнат чытае “*няправільныя*” кніжкі: замест “*Як гартавалася сталь*” М.Астроўскага – “*Сьмерць героя*” Р.Олдынтана. Вось і “*сумны*” вынік “*заходняга*” інтэлектуальнага выхаваньня... З гэтай прычыны Ігнат часта спрачаецца на ўроках літаратуры з класнай Палінай Мікалаеўнай, якая перасьцерагае хлопца ад небяспечных выказваньняў, хаця потым і прызнаецца, што ўсё гэта праўда, а Ігнат – яе “*лепшы вучань з асабістым поглядам на жыццё...*”

Пад уплывам прачытанага і ўласнаразуметага ён прыходзіць да высновы, што прычынай “*гноеадстойніка*” зьяўляецца “*голас крыві*”: “*У нас тут набрыдзі ўсякая паняхала, асабліва цяпер, пасля вайны. Кроў ва ўсіх розная. А яшчэ горш тое, што едуць сюды не проста прыхадні, а тэя, хто на сваёй радзіме не прыжыўся, злодзеі, прайдзісьветы, лютны адным словам. Ім усё наша – чужое: мова, звычкі, паводзіны. Addзляціць бы нашу Беларусь ад гэтай набрыдзі*”. Безумоўна, разабрацца ў жыцці па прынцыпе “*што ёсьць што*” і выказаць урэшце “*філасофскую максіму*” юнаку “*да-*

памог” сам Ю.Станкевіч, бо сваім розумам дайсьці да падобнага ў сямнаццаць гадоў яшчэ ранавата.

Ці маглі насамрэч адбыцца “шуры-муры” паміж Ігнатам і настаўніцай, пра што так падрабязна і, як заўсёды, у дэталях расказаў пісьменьнік, пакінем на сумленьні яго творчай фантазіі. Сцэны апісаных “любошчаў” могуць выклікаць у кансерватыўнай часткі педагогаў асуджэньне і рэзкае непрыманьне: амаральнасьць чыстай вады! Ю.Станкевіч ведае жыцьцё са свайго боку і на падобныя папрокі не зважае. Хаця, канешне, тэма цікавая і пакуль малараспрацаваная: каханьне вучня і настаўніцы пад “інтымным соусам”. Іншая справа, што такія тасункі больш падыходзяць да сучаснага, сексуальна-раскаванага жыцьця, чым да савецкага, няхай і “адліжнага”. Мабыць, Ю.Станкевіч першы ў беларускай літаратуры, адкідаючы ўсякую сьціпласць, зьвярнуў увагу на гэтае пытаньне, якое ўсімі старанна замоўчваецца і далікатна абходзіцца.

Падчас апошняй сустрэчы з Палінай Мікалаеўнай яна раіць Ігнату: “...ня злуй, што я цябе крэху прытарможвала на ўроках. Табе трэба навучыцца хаваць ад людзей свае думкі, інакш яны цябе зьніічаць. Думаеш, мне даспадобы гэтая херня ішодня пра іх правільную ідэйную скіраванасьць, камуністычныя ідэалы, маральны кодэкс? Ды мне гэта горш за месячныя”. Без каментароў.

Далейшы лёс Ігната цьмяны. Ён не праходзіць па конкурсе на журфак і яго забіраюць у армію, дзе яму, “схільнаму да адзіноты, асабліва невыноснай была пастаянная прысутнасьць побач падчас ня вельмі разумных, нетактоўных, бяздушных, нехайных і, у большасьці, амаральных людзей”. Што і казаць: дарога да шчасьця (паводле Ж.-Ж.Русо) у кожнага свая. І пакуль персанаж твору на коласаўскіх ростанях. Ці адкрыюцца яму ў будучым “прасторы жыцьця”, залежыць ад фатальнай наканаваанасьці і ўменьня не заўважаць недасканаласьць чалавечага сьвету.

Хацелася б выказаць яшчэ некалькі думак наконт маладзёжнага лексікону, а дакладней – “адліжнага” жаргону ў аповесці. Надта непраўдападобным падаецца тое, што ў 60-я гады ХХ стагоддзя ўжываліся словы “імбецыл”, “гамон”, “бамжыха”... Здаецца, яны з “другой оперы” – прыўнесены аўтарам з пазьнейшага часу.

Як бачым, партрэт выпускніка на фоне “адлігі” атрымаўся надта не савецкім, са шматлікімі “ідэалагічнымі” заганамі, што скіроўвае да пэўных разваг сацыяльна-палітычнага і гістарычнага кшталту. Зусім не юнацкая аповесьць Ю.Станкевіча акрэсьліла шэраг праблемаў, вырашэньне якіх адносіцца да кампетэнцыі дарослай часткі грамадства. Менавіта ад яе залежыць, наколькі **прывабным** атрымаецца партрэт выпускніка ня толькі на фоне сучаснасьці, але і аддаленай будучыні.

У чаканьні апакаліпсісу, альбо *Finita la comedia?*

“... асноўнымі крыніцамі канфліктаў будзе ўжо не ідэалогія і не эканоміка... крыніцы канфліктаў будуць вызначацца культурай... найбольш значныя канфлікты глабальнай палітыкі будуць разгортвацца паміж нацыямі і групамі, якія належаць да розных цывілізацыяў... лініі разлому паміж імі – гэта і ёсьць лініі будучых франтоў... Цывілізацыі непадобныя на сваёй гісторыі, мове, культуры, традыцыі і, што самае важнае, – рэлігіі... Яны больш фундаментальныя, чым адрозьненні паміж палітычнымі дэialogіямі і палітычнымі рэжымамі... на працягу стагоддзяў самыя зацяжэныя і крываваыя канфлікты спараджаліся менавіта адрозьненнямі паміж цывілізацыямі... У класавых і ідэалагічных канфліктах ключавым было пытаньне: “На чым ты баку?” І чалавек мог выбіраць... У канфлікце ж цывілізацыяў пытаньне ставіцца інакш: “Хто ты такі?” І гэта не падлягае зьменам... даўшы няўдалы адказ на гэтае пытаньне, можна імгненна атрымаць кулю ў лоб. Рэлігія падзяляе людзей яйчэ больш рэзка, чым этнічная прыналежнасьць. Чалавек можа быць паўфранцузам ці паўарабам і нават грамадзянінам абедзвюх гэтых краінаў. Куды складаней быць паўкаталіком і паўмусульманінам...”

З артыкулу амерыканскага палітолага

С.Хантынгтана “Сутыкненне цывілізацыяў” (1993 год).

Сёння ў грамадстве надзвычай модна праяўляць паліткарэктнасць, старанна абыходзячы рызыкаўныя тэмы, якія датычацца ксенафобіі, расізму, непрыкрытага цывілізацыйнага супрацьстаяння Захаду і Усходу... Паліткарэктнасць пранікла ва ўсе сферы чалавечага існавання, уключаючы духоўную. Яскравым прыкладам гэтага можа паслужыць мінулагадняе прысуджэнне Нобелеўскай прэміі па літаратуры турэцкаму пісьменьніку Архану Памуку, які *“знайшоў новыя сімвалы сутыкнення і перапляцення культураў падчас пошукаў меланхалічнай душы яго роднага гораду”*. Фармулёўка прыгожая, але не арыгінальная. Прыкладна за тое ж у далёкім 1907 годзе атрымаў літаратурнага Нобеля Р.Кіплінг, які таксама пакутліва разважаў аб узаемаадносінах Захаду і Усходу. Але ў дачыненні да А.Памука рашэнне шведскіх акадэмікаў выклікала ў сьвеце супярэчлівую рэакцыю. На радзіме пісьменьніка сьцьвярджалі, што ён атрымаў прэмію не за кнігі, а за прызнанне генацыду армянаў. Сам А.Памук не хавае сваёй грамадзянскай пазіцыі ў гэтым “нязручным” для палітыкаў пытанні, а таксама дыскрымінацыі курдаў у Турцыі. Пісьменьніку нават пагражала турэмнае знявольненне, але яго абачліва апраўдалі. Тыповая “дысідэнцкая” аўтабіяграфія ў стылі І.Буніна, Б.Пастэрнака, А.Салжаніцына, І.Бродскага і многіх іншых замежных літаратараў, якія не маглі ўжыцца з таталітарнай уладай на радзіме. Мяняюцца гістарычныя дэкарацыі, але сутнасць творчых біяграфій набелятаў застаецца ранейшай, арыентаванай на кан’юктурныя патрэбы грамадства ў канкрэтны момант сусветнай палітычнай сітуацыі.

Апошнім часам Нобелеўскую прэмію атрымліваюць аўтары, вядомыя якраз эпатажнымі творамі і дзякуючы выключна актыўнай жыццёвай пазіцыі, што даволі часта ня мае нічога агульнага з мастацкім узроўнем напісанага. Так, у 2005 годзе лаўрэатам стаў малавядомы англійскі драматург Г.Пінтэр, які праславіўся найперш сваімі ваяўнічымі выказваннямі на адрас ЗША і іх прэзідэнта, чым заслужыў адабрэнне з боку антыамерыканскай Еўропы. Хаця відавочна, што да А.Чэхава, Б.Шоу і таго ж В.Алена Г.Пінтэру далёка, як ад Зямлі да Сонца. Палітыкі ад літаратуры вырашылі па-іншаму. У выніку маем тое, што маем – паступова-няўхільную дыскрэдытацыю вядомай літаратурнай прэміі... Хаця здараюцца і прыемныя выключэнні.

Выбарачна возьмем некалькі набелятаў за апошняе дзесяцігоддзе і параўнаем фармулёўкі шведскіх акадэмікаў. Так, японскі пісьменьнік Кэндзабура Оэ (1994) у сваіх творах *“з паэтычнай сілай стварае ўяўны сьвет, у якім жывыце і міф зліваюцца ў найдзіўнейшую карціну сучаснага чалавечага быцця”*. У 1997-м прэмія была прысуджаная італьянскаму драматургу і паэту Дарыю Фо, які *“спаборнічае з сярэднявечнымі камедыянтамі ў выкрыцці ўладаў і падтрымцы зняважаных”*. Партугальскі пісьменьнік Жазэ Сараману атрымаў узнагароду ў 1998 годзе *“за працы, якія з выкарыстаннем прыравесці, падмацаванай уяўленьнем, спачуваньнем і іроніяй, даюць магчымасць зразумець ілюзорную рэальнасць”*. Кітайскаму пісьменьніку Гао Сінцзяну (2000) прэмія прысуджаная за *“творы сусветнага значэння, адзначаныя горьччу за становішча чалавека ў сучасным сьвеце”*. Грынідадскі англамоўны празаік Відх’яхар Найпал (2001) узнагароджаны *“за ўважлівае дасьледаванне – пачуцьцёвае, непрадузятае і ўвасобленае ў аповедах, што прымушаюць нас адчуць прысутнасць падаўленых, выцесненых з культуры гісторыяў”*. У 2002-м прэмія прысуджаная венгерскаму пісьменьніку Імрэ Кертэсу, які *“адлюстравяў у сваіх працах крохкі і ўразлівы вопыт асобы ў процістаянні варварскім несправядлівасцям гісторыі”*. А нобелеўская характарыстыка на паўднёва-афрыканскага пісьменьніка Джозефа Кудзее (2003) гучыць так: *“скептык, бязлітасны ў сваёй крытыцы жорсткага рацыяналізму і штучнай маралі заходняй цывілізацыі”*. Адчуваецца

агульную настраёвасць фармулёвак? Тыповы духоўны тупік постіндустрыяльнага, інфармацыйнага грамадства, дзе чалавек адчувае бязмежна-невывязаную спустошанасць, нявызначанасць і адзіноту. Ад гэтага і адштурхнёмся ў далейшых развагах.

У беларускай літаратуры, якая традыцыйна сплочвае даніну павагі паліткарэктнасці, толькі “каб чаго ня выйшла”, не прынята адкрыта ўхваляць творчую канцэпцыю вядомага празаіка Ю.Станкевіча, паколькі ён у сваіх шматлікіх аповесцях і раманах закранае найбольш злабадзённыя праблемы сучаснасці, задае “неудобныя” пытанні і, што цалкам заканамерна, застаецца з імі сам-насам без належнага рэзанансу. Письменьнік ня ўпісваецца ў агульнапрынятыя “нормы і правілы” айчынага пісьменства, чым выклікае неўразуменне сярод калегіаў па творчым цэху, якія гатовыя кожнага антывясковага нетрадыцыяналіста залічыць у невылечныя “ачарніцелі” паказной, жыццярэадаснай рэчаіснасці. Пры гэтым, што цікава, многія тайна пагаджаюцца з мастацкім стылем, метадам і нават высновамі Ю.Станкевіча, але наўмысна (відаць, з-за звычайнай літаратурнай зайздрасці і разумовай недалёкасці) не прызнаюць іх права на існаванне. Што ж, час усё выправіць.

У этапнай аповесці-антыутопіі “Эрыніі”, якая друкавалася ў “Настаўніцкай газеце” на працягу кастрычніка 2006 году, пісьменьнік закрануў невясёлыя перспектывы цывілізацыйнага супрацьстаяння, зазірнуўшы ў далёкі 2036 год. Менавіта на гэты час вучоныя “запланавалі” канец сьвету – падзенне астэроіда Апофіс, які хутка набліжаецца да нашай планеты і ў стане знішчыць усё чалавецтва, адкінуўшы яго на тысячагоддзі назад. І гэта не чарговая галівудская страшылка, а рэальная пагроза. Толькі можа так атрымацца, што да вызначанага Апакаліпсісу тэхнакратычнае і ваяўнічае грамадства знішчыць сябе само. Перадумовы для гэтага ёсць – дастаткова паглядзець тэлевізію са шматлікіх “гарачых кропак”. А пра духоўны рэгрэс увогуле няма гаворкі. Робім стаўкі на выжыванне, зямляне! Прапаную новы (ці апошні?) від сучаснага бізнэсу па закалчванні “бабак”. Агульнавядома, што паліткарэктнасць вымяраецца колькасцю грошай. А іх у сусветных алігархаў шмат. Але гэта не прычына для таго, каб іх не было яшчэ больш. Значыць, цікавая будучыня а-ля шоу нам забяспечана... А пакуль спынімся на глабальным варыянце сусветнага пераўладкавання, прапанаваным Ю.Станкевічам, які, аб’ектыўна ўлічыўшы сучасныя бязрадасныя рэаліі, пабудаваў уласны мастацкі праект 30-гадовай аддаленасці.

У Паселішча з далёкага Мегалісу прыезджае трыццацігадовы супрацоўнік крымінальнай паліцыі Сьлядак, каб расьсьледаваць загадкавыя забойствы на мясцовым возеры. Тутэйшы Шэрыф пасяляе яго ў старога адзінотнага Крэза, які жыве наводшыбе каля вадаёму. Псіхалагічная атмасфера нагадвае хічкаўскую: суцэльны рэзрух і запусьценне выклікаюць напружанасць і нявызначанасць. Узнікае заканамернае пытанне: што адбылося? Чаму сьвет непазнавальна змяніўся? Дзе тояцца прычыны ўсеагульнага хаосу і бязладдзя? Письменьнік паступова “раскрывае карты”, удала выкарыстоўваючы прыёмы добрай белетрыстыкі.

Ключом да ідэйнага разумення аповесці могуць паслужыць “філасофска-сакратаўскія” дыялогі Сьледака з колішнім навукоўцам Крэзам, сасланым у глухамань за тое, што сьцьвярджаў, нібыта наш сьвет створаны штучна і ўяўляе сабой інфармацыйную сімуляцыю, а чалавецтва з часам ператворыцца ў малпаў... Стары самотнік, якога ўсе лічаць вар’ятам, “разумным юродам”, настойліва перасьцерагае Сьледака ад наведвання возера, паколькі на невялікім астраўку пасярод яго жывуць... эрыніі, багіні помсты з пекла. Блеф? Ні ў якім разе! Гэта цалкам упісваецца ў адпаведную мадэль пабудовы сьвету, дзе ўсё – субматэрыя, а мы – віртуальныя. Ісціна ж, як заўсёды, недасягальная, хаця і знаходзіцца недзе побач.

Далей высвятляецца перадгісторыя брутальнага заняпаду чалавецтва. Яшчэ напярэдадні Катастрофы найбольш “прасунутыя” вучоныя выказвалі крамольныя думкі аб тым, што чым раней адбудзецца агульная цывілізацыйная Катастрофа, тым лепш. Інакш “энергія адтэрмінаваных зьменаў” будзе настолькі вялікая, што перакрые сабой патэнцыял выжывання ўсяго чалавецтва. У выніку пераход у стан

хаосу стаў непазьбежны, “але перадусім у сьвеце, як заўсёды перад вялікай бядой, нечувана распаўсюдзіліся танны папулізм, крымінал, жорсткасьць, подласць, хцівасьць, нянавісьць, хамства, абрынуўшы апошняе, што трымалася за рамкамі элементарнага выжываньня. Пакуль... пакуль і не адбылася тая самая выпадковасьць. Трынаццацігадовы хлопчык, геніяльны хакер ад нараджэньня, які нейкім чынам праз Сеціва здолеў узламаць кампютарную абарону адной з атамных электрастанцыяў, запісаў у ячэйкі памяці электроннай сістэмы паразітычны модуль, які памяняў параметры ўводу стрыжняў у актыўную зону рэактара. Вылічальная сістэма, якая абслугоўвала станцыю, выдала няправільны загад робатам, якія загрузалі ядзернае паліва ў рэактар. Пачалася некантралюемая ядзерная рэакцыя і – адбыўся выбух накіталт чарнобыльскага. А другога Чарнобыля чалавецтва ўжо не адужала”.

Прагноз несучасальны, хаця некаму і можа падацца фантастычным. Сучасныя рэаліі якраз і закладваюць падмурак для такога сцэнарыя.

З развагаў Крэза вынікае, што ў чалавецтве спрадвечу запушчаны механізм генетычнага выраджэньня. У свой час Другая сусветная вайна была своеасаблівым адказам у гістарычнай эвалюцыі. “Цяпер адказу няма, – лічыць Крэз. – Праблему не здолелі нават акрэсьліць, і канец ідыёці...”

Дык якая яна, нашая будучыня? Аўтар пасьлядоўны: “...кароткая, абрыдная і тужлівая. Думаць трэба было яшчэ заўчора, а ўчора дзейнічаць. Замест гэтага стваралі бачнасьць суцэльнага сьвята, выхавалі спачатку так званана гома фэстыўс, дазволілі на глум сабе гомасексуальныя шлюбны, распалзілі хамаў, педэрастаў і садамітаў замест ваяроў, так што працэс незваротны. Пішыце завяччаньні. Як казаў старажытны філосаф, з вялікага лёсу нарадзілі мьш. Імя гэтай мьшы – гома іноксіс, чалавек бяспечны. У ім няма ні жорсткасьці, ні волі да ўлады, ні моцы”.

У Сьледака падчас падобнай сакральнай “метафізікі” ўзьнікае заканамернае пытаньне: як навуковец з такім багажом ведаў можа верыць у міфічных эрыніяў?

Выходзіць, што зямны сьвет узору 2036 году нагадвае хутчэй пекла, у якім людзі страцілі чалавечае аблічча, з-за чаго больш прывабна выглядаюць міфічныя істоты; менавіта якраз яны паўсталі супраць Зла, каб абараніць сваё жытло ад бруду тэхнакратычнай цывілізацыі выраджэнцаў. “Народу нельга жыць у раскошы... старажытныя рымляне адразу зьніклі, як толькі загразьлі ў дастатку і распусьце... Дэмаграфія – гэта лёс...” Не паспрачаешся...

Інтрыга закручвалася ўсё больш і больш. Дык хто насамрэч чынiў самасуд над мясцовымі наркадылерамі і злачынцамі? Аказалася, што нядаўна з тутэйшага сьпіртзаводу зьбеглі тры маладыя, прыгожыя дзяўчыны, якія былі накіраваныя туды на “хімію”. Няўжо яны ўмеюць пераўвасабляцца ў вялікіх птушак-чаек і забіваць цёмнаскурую набрыдзь? Каб адшукаць адказы на даволі туманныя пытаньні, Сьлядак пльыве на забалочаны востраў пасярод возера, дзе, па словах Крэза, пасяліліся эрыніі, г.зн. тыя дзяўчыны... Там ён і сапраўды сустрэўся з адной з іх, якая кінулася на яго з нажом... У яе вачах не было страху, толькі нянавісьць і пагарда. Дзяўчына параіла яму неадкладна ўцякаць з вострава. З яе паказнога маўчаньня Сьлядак зразумеў, што менавіта тры зьбеглыя сяброўкі і ёсьць тыя, хто наладзіў помсьлівую “заваруху” і паляваньне на тутэйшых неадалавекаў. Пакінуўшы дзяўчыне свой адрас у Мэгаполісе, сышчык вярнуўся ў Паселішча. Пльвучы да берагу, ён быў атакаваны дзвюма разьёшанымі птушкамі, з-за якіх ледзь не пайшоў на дно...

Урэшце Шэрыфу ўдалося сабраць інфармацыю пра тых дзяўчын-сёстраў: “Іх бацькі загінулі ў Мэгаполісе падчас Катастрофы, пасля чаго малалетак скінулі ў нейкі сьпехам сфарміраваны прытулак, дзе падчас неразьбярэхі адбываліся жудасныя рэчы... абараніць іх не было каму... Іх на чарзе гвалціў дырэктар таго прытулку, але аднойчы, калі крыху падрасьлі, яны забілі яго. Віну іх тады так і не даказалі, але на ўсялякі выпадак скіравалі ў напраўчую калонію... яны пакляліся помсьціць, і за імі цянецца не адзін хвост, але яны надзвычай скрытныя, асыярожныя і чуюць небяспеку, як зьверы. Хоць іх лёс і прадвызначаны”.

Гэта любімы прыём Ю.Станкевіча: чалавек у экстрэмальных абставінах, калі яму даводзіцца весці неабвешчаную вайну за праўду і справядлівасць, уласную годнасць і права на існаванне. Яго не разумеюць, залічваюць у ворагі і спрабуюць знішчыць, але зрабіць гэта няпроста, бо той, хто абраў мэтай і сэнсам жыцця помсту, у каго люта блішчаць вочы, здольны вытрымаць не адно жыццёвае выпрабаванне... Гэта не ідэалізм, а персанажы зусім не сьвятыя, гэта звычайныя праявы будзённага шызарэалізму, калі чалавек абараняе сябе ўсімі спосабамі, не зважаючы на мараль, на якую астатнім напляваць і прапаведуючы якую – доўга не пражывеш... Выбар невялікі...

Эрыніі – сімвал нескаронага духу, выклік грамадству і гнілой палітычнай сістэме. Нават церпячы паражэнне за паражэннем, адчуваеш ачышчэнне, катарсіс ад усяго штучнага і фальшывага, дробязных людзей – яскравых узораў таго, кім нельга быць (горкаўскі тэзіс!). Эрыніі – гэта міф, але міфы ў сваю чаргу, як заўважыў у IV стагоддзі Салостый, – гэта *“падзеі, якія ніколі не здараліся, але стала адбываюцца”*. Жыццё настолькі зраслося і паядналася з міфалогіяй, што разьяднаць іх немагчыма. Міфы пранікаюць у сьвядомасць і становацца жыццяздольнымі, у іх пачынаюць верыць цэлыя пакаленьні, нават калі гэтая сьляпая вера – поўная лухта, падмацаваная аднымі ілюзіямі і невытлумачальна-непахіснай упэўненасцю. Так спакайней.

Сьлядак пакінуў Паселішча, а ісьціна так і засталася няўлоўнай. Развагі мужчыны скіраваны на тое, што *“гісторыя навярнула назад і спынілася на прыкладзе былых амерыканскіх амішаў, якія закансервалі свой побыт на ўзроўні сямнаціатага-васямнаціатага стагоддзяў – наступіла другое сярэднявечча, хіба што з элементамі трафейнага індустрыялізму”*. Думка “як жыць далей?” не пакідае Сьледака па дарозе да Мэгаполісу, але выйсьце ўяўляецца даволі змрочным, калі зусім бесьперспектыўным: *“... хіба так важна, хто тут будзе весці рэй? На падыходзе новых орды, яны яшчэ больш іматлікія і яшчэ больш агрэсіўныя, бо эпоха асьветы скончылася, народы дэмаралізаваныя, а іх лідэры – нікчэмныя. Калектыўнае самазаймаўства якраз і пачынаецца з адмаўленьня традыцыйных каштоўнасьцей, пры якім асобныя вяртлявыя і хітрыя, як чарвякі, індывіды могуць і выжыць, а народ немінуча загіне... Космас – вось куды было варта глядзець чалавеку...”* Але грошы і ўласнае абагачэнне па-ранейшаму вызначаюць стыль жыцця палітычных дзеячаў, хача даўно існуе аксіёма – іх з сабой на той сьвет ня возьмеш. Усе праблемы – ад глупства, якое прагрэсуе з неверагоднай хуткасцю. Таму пісьменьнік не пакідае абсалютна ніякіх шанцаў чалавецтву на выратаванне ў аддаленай будучыні, а сучаснасьць паступова набліжае нас да апафеозу, за якім бездань і пустэча. Фізічная і духоўная.

Што магло адбыцца ў аповесці далей, можна толькі здагадацца. Міжволі напрошваецца лагічны працяг, абумоўлены нечакана хуткай канцоўкай твору. Чытацкая цікаўнасьць ставіць шмат пытанняў і домьслаў. Напрыклад, куды падзеліся з вострава чайкі? Што сталася з Крэзам і з усім сьветам увогуле?

Мастацкая фантазія Ю.Станкевіча прыцягальная сваёй рэальнай прысутнасцю, аўтару верыш, бо яго эсхаталагічная пазіцыя падмацаваная суровай логікай невясёлага быцця. Хочацца спадзявацца, што пісьменьнік напіша працяг, прадоўжыўшы ўдумлівы філасофскі росшук адвечных пытанняў. Акрамя таго, “Эрыніі” прыдатныя для экранізацыі, бо нагадваюць добры сцэнарый, па якім галівудскія рэжысёры кшталту Дж.Кэмерана ці С.Спілберга могуць зняць відэафільм аб немінучым Апакаліпсісе. Можна, тады людзі нарэшце перастануць лічыць яго казачнай забаўкай, народжанай багатай фантазіяй навукоўцаў і пісьменьнікаў. Пажывем – пабачым. Чакаць засталася нядоўга.